

ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ІЗРАЇЛЕМ ТА КРАЇНАМИ ТРОПІЧНОЇ АФРИКИ (50 – 70-ті рр. ХХ ст.).

Військові відносини – поряд з іншими формами взаємовідносин – стали одним з найважливіших елементів африкансько-ізраїльського співробітництва. Ізраїльський дослідник А.Якоб вважав, що саме військова форма стосунків була найбільш активною в період кінця 1950 – початку 1960-х рр. і зазначав, що військове співробітництво було важливою складовою зовнішньої політики Ізраїлю, націленої на подолання дипломатичної ізоляції країни на Близькому Сході¹. Цей вид співробітництва координувався спеціальним департаментом міністерства оборони Ізраїлю (до складу якого входили 20 експертів), який діяв узгоджено з відповідними структурами міністерства іноземних справ, передусім – з Департаментом міжнародного співробітництва МЗС Ізраїлю (Mashav). Військова допомога надавалась, переважно такими шляхами як :

- кваліфіковане навчання ізраїльтянами особового складу армій, морського та військово-повітряного флоту африканських країн, сюди ж можна віднести тренування поліцейських військ та сил безпеки. В 1966 р. десять африканських країн – Ефіопія, Гана, Кенія, Конго (Кіншаса), Дагомея, Малагасійська Республіка, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Уганда та Верхня Вольта – отримували від Ізраїлю допомогу у цій сфері;

- організація навчально-воєнізованих організацій типа Гадна та Нахаль;
- будівництво військової інфраструктури;
- постачання зброї та військового обладнання тощо².

Співробітництво між Ізраїлем та окремими країнами Тропічної Африки розпочалось в середині 1950-х рр. і, як правило, не афішувалось сторонами, оскільки більшість африканських країн на той момент ще залишались колоніями. Серед перших африканських країн, які почали активну співпрацю з Ізраїлем у військовій сфері слід виділити Гану, Ліберію, Ефіопію та Кенію.

На початку 1960-х рр. особливу увагу у військовому відношенні Ізраїль приділяв східній частині Африканського континенту, передусім Ефіопії та Уганді. Це було обумовлено військово-стратегічними міркуваннями, оскільки ці дві країни контролювали верхню течію Нілу та вихід до Червоного моря. Після єгипетської блокади Тиранських проток в 1956 р. Ізраїль доклав багато зусиль для налагодження дружніх стосунків з Ефіопією – не мусульманською країною, що має берегову лінію уздовж Червоного моря. Ізраїльтяни були переконані в тому, що стабільність у цій країні є ключовим моментом для збереження стабільності на сході Африканського континенту. Ефіопська сторона також була зацікавлена у військовій співпраці з Ізраїлем, оскільки відчувала тиск, і навіть загрозу з боку Єгипту та Саудівської Аравії. Встановленню зв'язків сприяли не тільки спільні супротивники, але й давні приязні почуття імператора Хайле Селассіє (який називав себе «Левом Юдейським» та вів свій родовід від царя Соломона та царіці Шиви) до євреїв та Палестини, яка дала йому притулок після завоювання Ефіопії італійцями в 1936 р.

Починаючи з 1955 р., коли представницька ізраїльська делегація прибула до Аддис-Абеби на святкування срібного ювілею імператора, ізраїльська присутність в Ефіопії швидко зростала. В 1956 р. було відкрито консульство Ізраїлю в Ефіопії (з 1962 р. – посольство). Ізраїль розпочав здійснення програм економічної допомоги в галузях освіти, сільського господарства, промисловості, банківській справі, міському плануванні. Почалося співробітництво і у військовій сфері. Першою військовою програмою ізраїльтян в Ефіопії стало навчання місцевих поліцейських сил, а вже на середину 1960-х ізраїльська військова місія в цій країні стала другою за розміром, поступаючись лише військовій місії США. У грудні 1960 р. саме ізраїльські військові допомогли імператору Хайле Селассіє запобігти спробі державного перевороту. Уряди Ізраїлю та Ефіопії діяли координовано з керівництвом США. Прем'єр-міністр Ізраїлю Д.Бен-Гуріон, щоб заручитись підтримкою (хоча б мовчазною) президента Сполучених Штатів Дуайта Д. Ейзенхауера в питанні ізраїльської політики на Африканському розі, 24 липня 1958 р. надіслав Д.Ейзенхауєрові листа з пропозицією: „нашою метою є створення альянсу країн (не обов'язково формального), який буде в змозі рішуче протистояти радянській експансії ... це є життєвою необхідністю для нас, а також може стати значним джерелом сили Заходу в цій частині світу”. Відповідь Д.Ейзенхауера прийшла 26 липня: „Я вражений широтою

Вашого розуміння серйозних проблем, з якими стикається світова спільнота на Близькому Сході та інших регіонах. ... Ви можете бути впевнені, що Сполучені Штати зацікавлені в цілісності та незалежності Ізраїлю³. Послання президента закінчувалось обіцянкою, що більш детально відповість Даллес. Дійсно, відповідь Джона Фостера Даллеса не забарилась. Держсекретар США підтвердив, що Сполучені Штати підтримують плани Ізраїлю та запропонував йому створити периферійний пакт.

Пакт (між Ізраїлем, США та Ефіопією) було створено (неофіційно) в 1959 р. Проте Ефіопія і надалі намагалась відкрито не підтримувати Ізраїль через опасіння позбутися в ООН арабських голосів (які могли вплинути на проблему Еритреї та Італійського Сомалі). Зацікавленість Сполучених Штатів багато в чому пояснюється тим, що географічне положення Держави Ізраїль, що є ключовим у близькосхідному регіоні, з самого моменту створення держави зробило його одним із центрів світової геополітики. Розташування Ізраїлю у сполученні з його військовим потенціалом зробили його домінуючим військово-політичним фактором в районі Східного Середземномор'я. В разі необхідності Ізраїль може слугувати стратегічною базою для оборони південного флангу НАТО, блокувати основні шляхи в Південну та Східну Азію. В зоні досяжності з території Ізраїлю знаходиться майже половина нафтових ресурсів західного світу, зосереджених у трикутнику між Лівією на заході, Іраном на сході та Саудівською Аравією на півдні. Здійснені Ізраїлем успішні рейди з його території в Уганду (операція „Ентеббе” по визволенню взятих у заручники пасажирів літака компанії „Еір Франс” 4 липня 1976 р.) та Ірак (бомбардування ядерного реактору 7 червня 1981р.) ще раз показали значення країни як оперативної бази, що дозволяє розмішеним тут ВПС ефективно контролювати обширні райони Близького Сходу та Східної Африки.

Незвичайно високий – порівняно з величиною країни та чисельністю населення – військовий потенціал Ізраїлю є результатом необхідності протидіяти перманентній військовій загрозі з боку арабських країн. Серед факторів високої боєздатності ізраїльської армії – ефективна військова інфраструктура, технологічні можливості, яких не має жодна аналогічна Ізраїлю країна в світі, великий військовий досвід та високий патріотизм ізраїльських солдат. Для Ізраїлю дуже гострим моментом, від якого не раз залежало само існування держави, є закупівля та виробництво озброєння. Міць Армії оборони Ізраїлю (АОІ) визначається не тільки сучасними видами озброєння, що імпортується з-за кордону, але й в значній мірі залежить від індустріальної інфраструктури, з якою ізраїльські збройні сили складають єдиний військово-промисловий комплекс.

Високий рівень ізраїльської військової промисловості є результатом не стільки економічних факторів, скільки політичних рішень, оскільки з перших днів існування

держави стало очевидним, що в надзвичайних ситуаціях не можна цілком покладатися на доставку замовленої за кордоном зброї та спорядження. Тому Ізраїль зробив все можливе, щоб продукція його промисловості охоплювала практично всі галузі військового виробництва та містила електронне та електричне обладнання (зокрема – радарне та телекомунікаційне), гочне оптичне обладнання, легку стрілецьку зброю, артилерійські знаряддя та міномети, ракети, танки, літаки (легкі – для оперативного зв'язку та морського патрулювання, транспортні, безпілотні, винишувачі та винишувачі-бомбардувальники), бойові кораблі, боєприпаси, особисте знарядження, військово-медичне обладнання тощо. Продукція ізраїльської військової промисловості користується великим попитом на світовому ринку озброєнь, кількість підприємств ВПК складає близько 150, на них працює більш ніж 50 тис. осіб, з них близько 22 тис. – на трьох державних підприємствах: концерні „Авіаційна промисловість”, об'єднанні „Військова промисловість” та Відомстві з розробки озброєнь „Рафаель”. Для країн Тропічної Африки та Азії дуже актуальними є поставки ізраїльських засобів пошуку та виявлення мін, снарядів, що не розірвались, приладів для безпечного знешкодження підірваних пристроїв, засобів зв'язку, зокрема – систем пошуку та знаходження пілотів літаків та гелікоптерів, які катапультивалися в разі аварії, стрілецької зброї, радіолокаційних установок, прицілів та приладів нічного бачення та багатьох інших видів озброєння⁴. Для країн Африки південніше Сахари закупівля зброї є важливою частиною військової політики, оскільки тільки ПАР та Зімбабве мають власну військову промисловість (державна компанія «Зімбабве діфенс індастріз» виготовляє боєприпаси для стрілецької зброї, протитанкові та протипіхотні міни), крім того, трьома власними підприємствами з виготовлення легкого озброєння володіє Уганда. Інші країни купують військове обладнання, найбільшими покупцями є ПАР, Нігерія та Уганда⁵.

Серед військового обладнання, яке Ізраїль на протязі 1960-х рр. постачав до країн Тропічної Африки, були військово-транспортні засоби (до Гани), автомати «Уззі» - до БСК, Гани, Ліберії, міномети – до Гани, Нігерії та Уганди, танки – до Уганди, Кенії, також до Уганди постачались літаки французького виробництва, а до парашутних частин Ефіопії, Танзанії та Заїру – стрілецьке озброєння та обмундирування. Вартість озброєння, що поставлялось Ізраїлем на протязі 1960-х років до країн Тропічної Африки щорічно складала близько 20 млн. USD. При цьому простежується динаміка зростання обсягів військового постачання наприкінці 1960-х: в 1969 р. вони вдвічі перевищували відповідні показники попереднього року, а в 1970 р. були в чотири рази вищими, ніж у 1967 р.⁶ Крім того, до країн Тропічної Африки Ізраїль поставляв легкий тактичний грузовик М-462 „Абір” („Лицар”) та його більш пізній армійський броньований варіант – „Rhino” („Носоріг”), який експортувався до країн Африки, Центральної та Південної Америки та

Південно-Східної Азії. Зазначена техніка випускається підприємством „Таасійот Рехев” На експорт до африканських країн йшли також джипи „Суфа” („Буря”, початкова назва проекту – „Баз” – „Дикий гусак”). „Таасійот Рехев” запропонував декілька варіантів „Суфи” на експорт, в тому числі розвідувально-патрульний варіант (на базі M240D, з установкою кулемета на боковому кронштейні – це дає можливість використовувати кулемет при піднятому вітровому склі), а також – носій 106-мм безвідкатного зняряддя M40A1⁷.

Другою важливою формою ізраїльсько-африканського військового співробітництва стала підготовка ізраїльтянами офіцерського та рядового складу збройних сил, морського та повітряного флоту, тренування поліцейських військ та сил безпеки африканських країн. Країни Тропічної Африки на момент проголошення незалежності мали гостру потребу в іноземній допомозі відносно створення збройних сил, у деяких з них взагалі не було армії, а наявні частини керувались європейськими офіцерами, тому створення національної армії та швидке навчання місцевого офіцерського корпусу стали для африканських урядів одним із першочергових завдань. Слід зазначити, що африканці з підозрою давилися на допомогу, яка була запропонована вчорашніми країнами-метрополіями і в деяких сферах – зокрема у військовій – почувалися набагато безпечніше, отримуючи допомогу від малої країни, в якій ніколи не було колоніальних володінь і яка навіть потенційно не мала змоги загрожувати їхньому суверенітету та безпеці, тому охоче погоджувались на військову співпрацю з Ізраїлем.

Підготовка охоплювала всі роди військ і проводилась як в Ізраїлі, так і в країнах Африки. В самому Ізраїлі, головним чином, проводилась підготовка офіцерського складу та елітних підрозділів, зокрема – загонів парашутистів, наприклад в 1963 р. в Ізраїлі отримали „крильця парашутистів” 250 заїрців, в тому ж році дипломи льотчиків-інструкторів отримали 14 громадян Танзанії та Уганди, крім того, ізраїльтянами було підготовлено 60 офіцерів-піхотинців з країн Східної Африки та 13 нігерійських авіаційних механіків. Всього до 1970 р. у навчально-тренувальних таборах Ізраїлю пройшли підготовку майже вісім тисяч африканських солдатів та офіцерів. В Уганді, Танзанії, Ефіопії, Гані, Сьєрра-Леоне, Свазіленді ізраїльська військова допомога здійснювалась, передусім, в підготовці місцевих командних військових кадрів. Зокрема, в Уганді, з 1966 по 1972 рр. ізраїльтяни повністю здійснили підготовку армії цієї країни. Кількість ізраїльських військових радників в цій країні складала 70 осіб. В штаті ізраїльської військової місії при ефіопській армії в 1966 р. знаходилось близько 100 офіцерів, більшість яких служили в сухопутних військах, а інші – у військово-повітряних силах та військово-морському флоті. В ряді африканських країн – Верхня Вольта, Дагомея, Гана, Танзанія, Малагасійська Республіка, БСК, Ефіопія, низка франкомовних країн – Ізраїль

використовував свій досвід для підготовки спеціалістів служб внутрішньої безпеки та поліцейських військ⁸.

Важливою формою військового співробітництва було створення військових та військово-громадянських об'єктів та військової інфраструктури: ізраїльські фірми вели будівництво аеродромів та аеропортів, морських портів, стратегічних шляхів, електростанцій та ліній зв'язку, військових таборів, казарм.

Крім вищезгаданих форм, африканці зацікавились досвідом щодо підготовки молоді у воєнізованих загонах на зразок ізраїльських Гадна та Нахал. В Армії оборони Ізраїля (Цва хагана ле-Ісраель, скорочено – Цахал) діє низка особливих регулярних підрозділів, серед яких – Нахал – підрозділ, в якому військова служба поєднується із сільськогосподарською працею в поселеннях. Коли поселення, створене Нахалем, достатньо економічно зміцнюється, армія передає його цивільній владі. Особливе значення це має для неспокойних периферійних районів країни. Великою популярністю цей досвід користувався в країнах Тропічної Африки. Наприклад у БСК «громадянська служба» була частиною збройних сил країни. Її члени рекрутувались на два роки до армії, де на протязі першого року навчались військовій справі, а на протязі другого – працювали у «громадянській службі». У Танзанії на базі «національної молодіжної служби» була створена національна армія. Крім цього, африканців зацікавили такі вид суспільної перед армійської служби як „шнат шерут” („рік служби”) для молоді, що на суспільних засадах працює інструкторами в різноманітних молодіжних рухах чи займається іншими видами суспільно корисної діяльності та клуби Гадна (глудей но'ар - молодіжні батальйони), на базі яких молодь допризовного віку проходить загальноосвітню та військову підготовку. Велика кількість учасників організації проходить спеціальні курси з попередньої підготовки льотчиків, моряків, десантників тощо. Подібні молодіжні табори під керівництвом ізраїльських інструкторів діяли в Того, Камеруні, ЦАР, Малаві, БСК, Гані, Дагомеї, Замбії, Камеруні, Кенії, Свaziленді, Ефіопії, Лесото, Ліберії, Танзанії, Нігерії, Уганді. В деяких африканських країнах учні приходили в центри Гадна після навчання у школі та вивчали основи авіації, мореплавної справи, займалися стрільбою.

Африканські уряди на протязі 1950-х – 1960-х рр. активно співпрацювали з Ізраїлем, в тому числі і у військовій сфері. На початок 1970-х рр. ізраїльські військові експерти працювали у 20 країнах Тропічної Африки, спеціальні військові угоди з Ізраїлем підписали 12 африканських країн: БСК, Верхня Вольта, Гана, Дагомея, Заїр, Кенія, Танзанія, Того, Уганда, ЦАР та Ефіопія. Попри офіційний розрив стосунків на початку 1970-х рр., відносини у військовій сфері продовжувались. Сьогодні продукція ізраїльської військової промисловості користується великим попитом на світовому ринку озброєнь, на початок XXI ст. Ізраїль експортує зброї на 2,6 млрд. доларів США, це близько 8% обсягу

світового ринку експорту озброєнь (сумарний обсяг виробництва ВПК Ізраїлю складає 3,5 млрд. доларів Ізраїль експортує свою військову продукцію в Південну (Аргентина, Чилі, Колумбія, Перу) та Центральну (Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор, Мексика) Америку, Південну та Тропічну Африку, Східну Азію (Сінгапур, Тайвань, Таїланд) та багато інших країн, що не афішують свої військові закупівлі у Ізраїлі, а також до країн НАТО, включно з США. В останні роки Ізраїль також успішно розвиває військово-технічне співробітництво з Китаєм, Індією, Туреччиною та країнами Східної Європи⁹.

В статті розглядаються головні форми та методи реалізації військового співробітництва – одного з найважливіших видів взаємовідносин між Ізраїлем та країнами Тропічної Африки.

In article are considered main of the form and methods to realization one of the most important type relations between Israel and the countries of the Tropical Africa – a military cooperation.

Примітки:

1. Jacob A. *Israel's Military Aid to Africa, 1960-66* // *The Journal of Modern African Studies*. – Vol.9. – No.2 (Aug., 1971) – P.165-187. <http://www.jstor.org/pss/159439>
2. *Ibid.* – P. 165-166.
3. Bar-Zohar M. *Ben-Gurion : An Autobiography*. – NY: Delacorte, 1977. – P. 263-264.
4. Лейзин У. *Автотранспорт ізраїльського виробництва в Армії Оборони Ізраїля (АОІ)*. Роздел: ЦАХАЛ/ статті. <http://www.waronline.org/IDF/Articles/transport.htm>
5. *Россия на мировом рынке оружия*. / Кузык Б.Р., Новичков Н.Н., Шварев В.Ю., Кенжеттаев М.Ж. и др. - М., 2001. – С.191.
6. Пономарев Д.К. *Политика Израиля в Тропической Африке. Сионистская экспансия. 1958-1973*. – М., 1988. – С.67.
7. Лейзин У. *Вказ. соч.*
8. Пономарев Д.К. *Указ. соч.* – С.69.
9. *Государство Израиль. Вооруженные силы Израиля* // *Краткая Еврейская Энциклопедия* – Т. 3. - Кол. 641–651. <http://www.eleven.co.il/article/11734>